

Ruch „Sardynek” we Włoszech

OLGA ŁOZIŃSKA

MGR

ORCID: 0000-0002-4653-4070

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk Społecznych

e-mail: o.lozinska@gmail.com

Słowa kluczowe: włoska polityka, ruch społeczny, Ruch Pięciu Gwiazd, „Sardynki”, Matteo Salvini

Abstrakt

W artykule tym opisano działania włoskiego ruchu społecznego o nazwie „Sardynki”.

Podstawowym celem jego założycieli są protesty skierowane przeciwko populistycznym praktykom, które od początku XXI wieku coraz bardziej się nasilają. „Sardynki” wyrażają swoje niezadowolenie głównie poprzez uliczne manifestacje, skupiające na ulicach dużych miast rzesze zwolenników dyskursu publicznego wolnego od słownej przemocy.

Funkcjonowanie „Sardynek” opiera się na idei usieciowienia – z jednej strony jest to organizacja nieformalna, działająca bez wyraźnych granic, pozbawiona jednoznacznego programu, z drugiej strony opierająca się na komunikacji internetowej, dzięki której może swobodnie poszerzać krąg swojego oddziaływania. W tekście tym „Sardynki” zostały scharakteryzowane w kontekście innych tego rodzaju ruchów społecznych we Włoszech. Ich aktywność wskazuje, że polityka włoska potrzebuje zmian zarówno w zakresie komunikacji społecznej, jak i metod działania. Można zatem, przyglądając się genezie funkcjonowania „Sardynek”, postawić następującą tezę – ruch powstały na gruncie społecznego sprzeciwu wobec arbitralnego sposobu prowadzenia polityki może mieć realny wpływ na przeformułowanie dyskursu publicznego.

The Sardines movement in Italy

Keywords: Italian politics, social movement, Five Star Movement, Sardines, Matteo Salvini

Abstract

This article focuses on the activities of the Italian social movement known as “Sardines”. The founders of the movement protest against the populists which have been increasingly present in Italian politics since the beginning of the 21st century. “Sardines” manifest their indignation principally through the demonstrations in the streets of Italian cities. They gather to support free-from-verbal-violence public discourse and politics. “Sardines” activities are based on the idea of networking. On the one hand, it is an informal organization, acting without clear partition and pronounced program, and on the other hand, based on Internet communication, which help to expand its influence. In this article, “Sardines” are compared with other similar and comparable social movements in Italy. This kind of activity shows that Italian politics requires changes in terms of social communication and methods of operation. Therefore, looking at the genesis of the “Sardines”, following thesis can be proposed: a movement that is all about social objection to the arbitrary politics may have a real impact on reformulating public discourse.

Wprowadzenie

W ostatnim dziesięcioleciu we Włoszech można było obserwować proces głębokich zmian politycznych. Z jednej strony nieufność do tradycyjnych instytucji przełożyła się na silne impulsy antypolityczne, z drugiej zaś strony widoczny stał się rozwój tendencji populistycznych w polityce. Szczególnie interesujące stały się działania oddolne, na przykład organizacji proekologicznych, feministycznych, miejskich. Zaangażowanie obywatelskie we włoskiej przestrzeni publicznej na przestrzeni lat przybierało różne formy – co pokazuje, że włoska kultura polityczna zmienia swoje oblicze. Zmieniają się także kanały komunikacyjne – obecnie to media społecznościowe są narzędziem dostosowanym do nowego rodzaju partycypacji politycznej i wymiany poglądów (Raffini, Viviani, 2011, s. 21).

W artykule tym skoncentrowano się na działalności włoskiego ruchu protestacyjnego, zrodzonego spontanicznie w Bolonii, który wpisuje się w paradygmat nowych ruchów społecznych. „Sardynki” są bowiem największą usieciowioną inicjatywą o charakterze społecznym we Włoszech od czasów wyjścia na ulice Ruchu Pięciu Gwiazd (MoVimento 5 Stelle lub M5S), choć, co należy wyraźnie podkreślić, znacząco się od niego różniącym. W celu wykazania podobieństw i różnic „Sardynek” do innych tego rodzaju wybranych ruchów, które działały we Włoszech od początku XXI wieku, zastosowano metodę porównawczą. Z kolei metoda historyczna pozwoliła na zaprezentowanie związków i zależności między sytuacją polityczną a mobilizacją społeczną – we Włoszech tego rodzaju ruchy społeczne działały na przestrzeni ostatnich lat, co zostało omówione w niniejszym artykule.

Celem artykułu była ocena efektywności inicjatyw podejmowanych przez „Sardynki” – skorelowanie potencjału ich postulatów z inicjatywą przeprowadzenia bieżących reform zarówno politycznych, jak i społecznych. Główny problem badawczy to pytanie o kontekst polityczny powstania „Sardynek” i wpływ działań tego ruchu na zmiany zachodzące we włoskiej polityce. Główną tezę jest stwierdzenie, że ruch powstały na gruncie społecznego sprzeciwu wobec arbitralnego sposobu prowadzenia polityki może mieć realny wpływ na przeformułowanie tegoż dyskursu – jednocześnie broniąc się przed upolitycznieniem.

Ściśnięci jak sardynki

14 listopada Matteo Salvini rozpoczął w Bolonii kampanię wyborczą Lucii Borgonzoni – centroprawicowej kandydatki na prezydenta regionu. Wybory przewidziane były na 26 stycznia 2020 roku. Dzięki wyborom w Emilii-Romanii Salvini chciał utorować sobie drogę do ponownego przejęcia władzy w Rzymie. Od czasu, kiedy Liga zerwała rządową koalicję z Ruchem Pięciu Gwiazd, walczy o władzę w wyborach regionalnych. Samodzielnie lub w koalicji rządzi w Abruzji, Basilicacie, Piemontcie, Sardynii i Umbrii¹. Jednak przejęcie władzy w regionie – którego stolica, Bolonia, nazywana jest „czerwoną” – miało być szczególne, bo symboliczne, przede wszystkim ze względu na historycznie silną lewicową kulturę polityczną Emilii-Romanii (Górski, 2020, s. 50).

¹ A także w Kalabrii, gdzie wybory odbyły się tego samego dnia, co w Emilii-Romanii, tj. 26 stycznia 2020 r.

W tym samym czasie czworo niezwiązanych z polityką trzydziestolatków – Mattia Santori, Giulia Trappoloni, Andrea Garreffa i Roberto Morotti – za pośrednictwem mediów społecznościowych zaproponowało organizację zgromadzenia, którego celem był sprzeciw wobec populistycznej retoryki², napastliwym działaniom politycznym oraz przejęciu władzy w Emilii Romanii przez Ligę Matteo Salvini (Ruch włoskich Sardynek wypływa na szersze wody, 2019).

Nazwa nowego ruchu narodziła się spontanicznie i oddolnie, przy czym nie powstała w ramach strategii komunikacyjnej żadnego z liderów politycznych. Taką nazwę od samego początku – wtedy jeszcze nie ruchu, ale swoistego *flash-mobu* – organizatorzy chcieli nadać jego uczestnikom, sygnalizując potrzebę jak najliczniejszego wypełnienia placu, ale i przewidując tym samym sukces frekwencyjny. Za cel postawili sobie zwołanie 6000 osób³, by przewyższyć liczbę uczestników spotkania wyborczego Ligii w hali sportowej, która mogła pomieścić 5570 osób. Na Piazza Maggiore, głównym placu Bolonii, pojawiło się tego wieczoru mniej więcej dwa razy więcej osób niż potrzebowano, aby zdyskontować liczbę uczestników wydarzenia Salvini (Capelli, Venturi, 2020). Rzeczywiście – przybyli na plac ludzie byli „ściśnięci jak sardynki”⁴.

„Sardynki” – nazwa posiada wartość symboliczną – to małe i wobec drapieżników bezbronne ryby, które w pojedynkę są słabe, ale zyskują masę – i tym samym siłę – poruszając się w grupach. Tylko w taki sposób potrafią stawić czoła dużo silniejszym przeciwnikom (Mazzini, 2019). W tle pojawia się również „semantyczna opozycja” wobec *capitone* (węgorz), jak czasem szef Ligi był nazywany przez przeciwników, z paronomastycznym odniesieniem do *il capitano* („kapitan”), jak nazywają Salvini jego zwolennicy (Cortelazzo, 2019).

Również główne hasło listopadowego wydarzenia, a później całego ruchu w innych miastach, nawiązuje do świata ryb: *L'Emilia Romagna non abbocca* („Emilia Romagna nie da się złapać na haczyk”) (Santarpia, 2019). Drugim hasłem, wykorzystanym następnie w miastach, gdzie gromadziły się „Sardynki”, było *Bologna non si Lega* („Bologna się nie zwiąże z Ligą”) (Santarpia, 2019), co jest grą słów – czasownik *legarsi* – wiązać się, przywiązywać się, łączyć się oraz nazwy partii Mateo Salvini.

Jednocześnie flagi i symbole partyjne wszystkich stron politycznej rozgrywki zostały zakazane i zastąpione wizerunkiem sardynek – uczestnicy zgromadzeń zostali poproszeni o własnoręczne stworzenie i zabranie na demonstrację rysunków przedstawiających te pocziwe ryby. Oprócz flag zakazano stosowania zniewag słownych i inwektyw, co miało być elementem silnego odróżnienia od obecnej w mediach populistycznej komunikacji i agresywnego dyskursu politycznego (Tondo, 2019). „Sardynki” na hymn swojego ruchu wybrały *Bella Ciao* – utwór śpiewany przez antyfaszystów w czasie II wojny światowej (Mazzini, 2019).

² Więcej o języku włoskiej polityki zob. P. Orrù (2019).

³ Stąd nazwa oficjalnego profilu ruchu na Facebooku, czyli „6000 sardine” (<https://www.facebook.com/6000sardine/>).

⁴ Należy wspomnieć, że we Włoszech została wydana pierwsza monografia dotycząca ruchu „Sardynek”. Jej autorem jest włoski językoznawca Massimo Arcangeli, który w swojej publikacji zauważa, że ten ruch wyraźnie oddziela politykę od partii politycznych, jednocześnie nie chcąc czynnie w niej uczestniczyć. Zob. Arcangeli M. (2020). *Sardine In Piazza. Una Rivoluzione In Scatola?* Rzym: Castelvocchi.

Tło polityczne powstania „Sardynek”

Określając znaczenie i rolę „Sardynek”, należy odwołać się do zmian w samej polityce włoskiej i wskazać na rządy koalicji M5S-Lega, a następnie M5S-PD. Do tej pory włoska polityka rozwijała się wzdłuż jednej osi poziomej – dzieląc scenę na „prawą” i „lewą”. W ostatnich latach jednak zmiany polityczne przynoszą kształt dwuwymiarowy, dzieląc się na oś poziomą: *immunitas* – *communitas* (Ratajczak, 2011) i oś pionową: lud (*popolo*) – elity. Zmianie tej zawdzięcza sukces Ruch Pięciu Gwiazd w krajowych wyborach parlamentarnych w 2018 roku, a następnie Liga w wyborach do Parlamentu Europejskiego w roku 2019 (Risso, 2020).

Nowa polityczna kategoryzacja nie zniósła podziału prawica/lewica, ale włączyła ją do polaryzacji horyzontalnej *immunitas* – *communitas*. Oś ta, z jednej strony, bierze pod uwagę problemy tych, którzy dążą do immunizacji, bronią się przed zjawiskami, które mogą zmienić uzyskany przez nich status, w tym praktyki społeczne i ekonomiczne, i poszukują bezpieczeństwa w zamkniętych i bezpiecznych społecznościach. Z drugiej strony obejmuje tych, którzy dążą do społeczeństwa otwartego, zmniejszenia nierówności oraz poszukują nowych form wspólnoty i opowiadają się za polityką opartą na solidarności i integracji.

Natomiast w osi pionowej – dzielącej społeczeństwo na „elitę” i „lud” – powiązano postulaty skierowane przeciwko uprzywilejowanym grupom społecznym (kastom) z hasłami antyeuropejskimi, a kwestie braku bezpieczeństwa i hasła antyimigranckie z brakiem zaufania do rządzących i partii politycznych w ogóle. W ostatnich latach to właśnie kwestia migracji była najbardziej znaczącą dla opinii publicznej. Była także jednym z głównych problemów poruszanych w programach wyborczych wszystkich partii (Pasini, Fasano, 2012). Nieefektywność włoskiej polityki migracyjnej zapewne wywarła swoje piętno na wynikach wyborów parlamentarnych w 2018 roku. Ruch Pięciu Gwiazd, który głoszonymi poglądami – i dzięki wizerunkowi rozpoznawalnego lidera, Beppe Grilla – zyskał zaufanie wielu wyborców umiarkowanych, zarówno tych z centroprawicy, jak i centrolewicy – rósł w siłę, bazując na tym rozróżnieniu.

Oslabienie Ruchu Pięciu Gwiazd było widoczne po rozpadzie koalicyjnego rządu, kiedy Liga zyskała nowy antyimigrancki elektorat złożony z dotychczasowych zwolenników M5S. Zachwianie w Ruchu Pięciu Gwiazd nie spowodowało jednak zmiany jego pozycji politycznej, która utrzymała się na osi elita – lud (Risso, 2020).

Dopiero nowy rząd, stworzony z koalicji Ruchu Pięciu Gwiazd i Partii Demokratycznej, spowodował głębszą zmianę i wpłynął na polityczną pozycję partii. Tak zwany rząd *Conte bis* został uformowany przede wszystkim z obawy przejęciem władzy przez Ligę w przedwczesnych wyborach, ale także natężającym się konfliktem z Unią Europejską. Ugrupowanie założone przez Beppe Grilla, ale faktycznie kierowane przez duet Giuseppe Conte i Luigi Di Maio – przeniosło się na pozycję bliższą politycznego centrum. Nadszarpięło to zaufanie do partii, do tej pory uznawanej przez wyborców za tą, która postulowała zmiany i wyrażała sprzeciw wobec „polityki partyjnej” i klasy rządzącej. Co więcej, wywołała trzy nowe zdarzenia na politycznej scenie Włoch. Po pierwsze, zaostrzyła konflikt na osi *immunitas* – *communitas*, jednocześnie stawiając na przeciwnych frontach zwolenników i przeciwników Matteo Salvinię. Po drugie, rząd *Conte bis*, dał nadzieję zwolennikom centrolewicy, którzy nie odnajdują jej postulatów w starej Partii Demokratycznej

(Partito Democratico lub PD) Renziego oraz centroprawicy, która Salviniego nie uznaje za swojego lidera. Po trzecie, co wydaje się najistotniejsze z punktu widzenia niniejszych rozważań, przesunięcie M5S do centrum na osi lud – elita dało przestrzeń polityczną oddolnym ruchom w duchu „antySalvini”. Właśnie w tym kontekście na scenie politycznej pojawiają się „Sardynki” (Risso, 2020).

Włoscy *netizens* wychodzą na ulicę

Liczba uczestników „pierwszych rybnych rewolucji w historii”⁵ była we Włoszech największa od czasów drugiej wojny światowej. Wprawdzie na przestrzeni ostatnich lat pojawiały się ruchy przeciwko politykom – takie jak w Popolo Viola w 2009 czy w 2002 roku ruch Girotondi, z liderem Giannim Morettim, skierowane przeciwko polityce Berlusconiego – były one jednak krótkotrwałe i nie przełożyły się na zasadniczą zmianę włoskiej polityki (Campani, 2019).

Popolo Viola, ruch – podobnie jak „Sardynki” – zrodzony w przestrzeni mediów społecznościowych, zaistniał dzięki zorganizowanemu 5 grudnia 2009 roku *No Berlusconi Day*. Był odpowiedzią na działania podejmowane przez ówczesny centroprawicowy rząd. Nazwa ruchu, związana z wyborem koloru przewodniego (w tłumaczeniu: „Fiołkowi Ludzie”), jak w przypadku „Sardynek” miała podkreślić niezależny charakter aktywności obywatelskiej, usadowionej z dala od jakiegokolwiek formy oficjalnej reprezentacji politycznej (Trecani, 2013). Podobieństwem do „Sardynek” było także samo działanie Popolo Viola, ponieważ zamiast dążenia do wpływania na system polityczny, skupiony był przede wszystkim na potępieniu i kwestionowaniu władzy premiera (Mosca, Vaccari, 2011, s. 207–217). Jednak działania ruchu nie uszczupliły znacząco poparcia dla Silvio Berlusconiego, któremu „polityka myliła się z wulgarnym telewizyjnym show” (Machelski, 2010, s. 322). Po serii manifestacji w całym kraju ruch wzmocnił swoje zaangażowanie zarówno w mediach, jak i w formach partycypacyjnych. Równolegle jednak, wraz ze wzrostem popularności i liczby członków ruchu, spory utrudniły wewnętrzny dialog i koordynację sieci lokalnych. Z biegiem czasu elementy te doprowadziły do podziałów wewnątrz ruchu i jego rozpadu (Sampugnaro, 2014).

Ostatnim tak znaczącym ruchem społecznym, który powstał na gruncie społecznego sprzeciwu i spontanicznej mobilizacji był Ruch Pięciu Gwiazd. Zaczynał podobnie jak „Sardynki”, jednak z dużo większą agresją – zarówno w języku, jak i w formie działania (Dudała, 2019, s. 190–194). Ruch zainicjowany przez Grillogo był we Włoszech jednym z pierwszych, który wykorzystał rozwój mediów społecznościowych, które szybko zaczęły konkurować z telewizją o czas i uwagę odbiorców i tym samym przyniósł znaczący postęp w polityce internetowej (Grossi, 2012, s. 35–62). Niechlubnym kamieniem milowym w dyskursie politycznym był zorganizowany w 2007 roku „V-Day” (Dudała, 2019, s. 190–194). Sama manifestacja, analogicznie do „Sardynek”, zwołana została przez internet i zgromadziła tłumy, ale jednocześnie dała przyzwolenie na brutalizację języka w debacie publicznej i w sieci, co spowodowało wzrost poziomu delegitimacji tradycyjnej dialektyki między politycznymi stronami.

⁵ Tak ironicznie nazwali swoje protesty organizatorzy: <https://www.facebook.com/events/crescentone/6000-sardine-contro-salvini/2792866504057269/>.

W działaniu tych ruchów można dostrzec wiele podobieństw do „Sardynek”, między innymi pozapartyjność i krytykę skierowaną bardziej na sposób uprawiania polityki niż samą politykę. W odróżnieniu od pojawiających się wcześniej inicjatyw, „Sardynki” wybrały – na początku działania – format lokalny, a nie szczebel krajowy, jak to miało miejsce w przypadku ruchu Grillo.

W odróżnieniu od ruchu „Sardynek”, po serii udanych manifestacji w całym kraju, oddolna inicjatywa Grillo w 2009 roku przekształciła się najpierw w zorganizowaną grupę aktywistów, a następnie w 2013 roku partię polityczną. Jak zauważają D. della Porta i M. Diani (2009, s. 22): „(...) ruchy społeczne stanowią bardzo dobrą analogię do innych form życia politycznego i społecznego działania zbiorowego w obrębie partii politycznych, grup interesu czy ruchów religijnych”.

W 2009 roku *grillini*, jak zwykli nazywać się zwolennicy Grillo, po raz pierwszy uczestniczyli w wyborach samorządowych, zdobywając 3,9% poparcia i tym samym wprowadzając 5 radnych do rad regionalnych⁶. Sukces M5S został powtórzony w wyborach parlamentarnych w roku 2012, kiedy to przedstawiciele partii M5S zostali trzecią siłą w parlamencie. Od tamtej pory sukcesywnie powiększali swoją obecność w parlamencie.

Przed pojawieniem się na scenie politycznej Beppe Grillo sytuacja polityczna we Włoszech była najbardziej chwiejna od czasu „Tangentopoli” – Popolo della Libertà (Pdl) borykała się między innymi z wewnętrznymi konfliktami i kryzysem finansowym, a przywództwo Berlusconi nie było już akceptowane (Machelski, 2010, s. 322). Partia Demokratyczna po serii porażek, najpierw w wyborach parlamentarnych w 2008 roku, a dwa lata później w regionalnych, coraz bardziej traciła poparcie – co więcej ówczesna sytuacja powodowała sukcesywny spadek zaufania do partii politycznych w ogóle (De Rosa, 2013, s. 128–140).

Należy zauważyć, że sytuacja społeczno-polityczna i tło ekspansji obu ruchów (Sardynek i M5S) są do siebie zbliżone. Podobieństwo można dostrzec również w samej mobilizacji do działania, o której piszą D. della Porta i M. Diani (2009) – impulsem do manifestacji sprzeciwu były działania konkretnych osób – w przypadku „Sardynek” Matteo Salvini, a M5S Silvio Berlusconi.

Początkowa działalność Grillo, którą określano jako antypolityczną czy populistyczną, a wszelkie próby dopasowania jego inicjatywy do gotowych ram interpretacyjnych okazywały się chybione, pozwala na dostrzeżenie podobieństw obu ruchów.

„Sardynki” są radykalne w swoim pacyfizmie, ale też, jak uważa prof. Jan Zielonka (2019) są przejawem nowego typu społecznej presji. Trudno przeciwstawić się postawie programowo wyzywającej się agresji, używając formy ataku, czego przykładem jest pierwsza reakcja Matteo Salvini, który w mediach społecznościowych opublikował kota jedzącego rybę i oznaczył obrazek hasztagiem „GattiniconSalvini” („kotki z Salviniem”). Nie wywołało to oczekiwanej aprobaty – nawet wśród zwolenników Ligi (Bozza, 2020).

---

⁶ Więcej na ten temat można przeczytać na stronie Ministero dell’Interno, włoskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (www.interno.gov.it).

Bunt usieciowiony

Według Manuela Castellsa (2013, s. 15–28) „Sardynki” wpisują się w paradygmat nowych ruchów społecznych, socjolog ten kluczowe znaczenie swobodnemu powstawaniu usieciowionych ruchów społecznych przypisuje popularyzacji internetu. Nie bez przyczyny podstawowym narzędziem komunikacji i organizacji tego rodzaju ruchów społecznych – do których należą również „Sardynki” – są portale społecznościowe, przede wszystkim Facebook: „Współczesna polityka jest skoncentrowana na świecie mediów, poza którym pozostaje jedynie margines swobody” (Marczewska-Rytko, 2015). To przede wszystkim na politykę informacyjną najbardziej próbują wpłynąć politycy – w sieci ukazuje się najwięcej przykładów z dyskursu politycznego, któremu nowy ruch społeczny się przeciwstawia.

Jak wskazywał Castells (2007, s. 14), wykorzystywanie internetu daje szansę na rozszerzenie przekazu na skalę globalną. Ruch „Sardynek”, właśnie za pośrednictwem mediów społecznościowych, był w stanie zorganizować manifestacje w wielu miastach – nie tylko we Włoszech, ale także za granicą. Demonstracje zainicjowane przez „Sardynki” odbywały się między innymi w Nowym Jorku, Berlinie i Brukseli (Riccardi, 2020).

Oprócz budowania przestrzeni cyfrowej, cechą charakterystyczną nowych ruchów społecznych, którą Castells wskazuje jako konstytutywną, jest wychodzenie w przestrzeń miejską, co wydaje się być nieprzypadkowym zabiegiem: „(...) ruchy społeczne muszą znaleźć dla siebie nową przestrzeń publiczną, która nie ogranicza się do internetu, ale jest widoczna w przestrzeni życia społecznego” (Castells, 2013, s. 22). Intencjonalnie wybierane przez „Sardynki” główne place i rynki w centrach włoskich miast mają symboliczny charakter. Historycznie służyły za centrum życia społecznego i politycznego – dzisiaj opisywany ruch społeczny właśnie w zgromadzeniu widzi siłę wspólnoty, a w manifestacji w centrum miasta nową agorę.

Cyfrowa forma komunikacji pozwoliła „Sardynkom” przetrwać kryzys związany z pandemią wywołaną przez wirusa SARS-CoV-2. Mimo zakazu zgromadzeń, ruch działał aktywnie w mediach. Sieciowa aktywność daje ruchowi elastyczność organizacyjną i możliwość działania nawet w sytuacji kryzysowej (na przykład takiej jak pandemia). Jak pisze Maciej Kowalewski (2016, s. 294): „Dzięki nowym technologiom protest może być prowadzony w sposób ciągły, a nie jedynie w sposób sekwencyjny, od wydarzenia do wydarzenia. Ciągłość protestu wynika chociażby z ciągłej obecności *on-line* (...)”.

Uczestnicy manifestacji pochodzą z różnych grup społecznych, a samo przywództwo ruchu jest rozproszone, co jest zgodne z ich definicją (Sztompka, 2005). To dowód na to, że działaniom „Sardynek” przyświecają takie wartości, jak egalitaryzm, wolność słowa czy decentralizacja.

Postulaty „Sardynek”

Sukces demonstracji z 14 listopada 2019 roku skłonił przeciwników Salviniego do powtórzenia inicjatywy przy okazji innych spotkań polityka i rozszerzył się na wiele włoskich miast w ciągu zaledwie kilku dni.

Organizatorzy pierwszego wiecu „Sardynek” deklarują, że nie chcą ruchu zamienić w partię, ani też nie sympatyzują z żadną stroną włoskiej sceny politycznej. Odpierają zarzuty mówiące o rzekomej organizacji ruchu przez centrolewicową Partię Demokratyczną (Jones, Bernabei, 2020). Na wiecach domagają się polityki przyzwoitości i sprzeciwiają się wykluczeniom. Uwagi na temat swojej apolityczności komentują, mówiąc, że nie są ruchem apolitycznym, ale niezależnym od wpływów – *apartitici*⁷ – partii czy stronnictw politycznych, ponadpartyjni i bezpartyjni (Sondel-Cedarmas, 2018).

Swoje postulaty „Sardyńki” wyraziły w liście otwartym, opublikowanym w dzienniku *La Repubblica* (31.01. 2020), do premiera Giuseppe Contego. Otwarcie piszą o swoim celu – przeciwstawieniu się populizmowi i językowi nienawiści w polityce oraz kryzysowi wartości politycznych (*La Repubblica*, 2020).

„Sardyńki” w liście wskazują na trzy główne problemy: 1) kwestię regionów w południowej części kraju; 2) szeroko pojętego bezpieczeństwa; 3) demokracji i godności każdego obywatela. Uważają, że południe kraju jest niedostatecznie wspierane i pomijane przez władze centralne, co powoduje emigrację wielu młodych ludzi na północ. Bezpieczeństwo, o którym piszą przedstawiciele ruchu, związane jest z rynkiem pracy, dostępem do edukacji dobrej jakości oraz opieką zdrowotną. „Demokracja” i „Godność” – w liście do Contego pisane wielkimi literami – to poszanowanie równości i wolności każdego obywatela (*La Repubblica*, 2020). Charakter listu wskazuje raczej na postulowanie zmian w sposobie prowadzenia współczesnej polityki, niż zamiar tworzenia nowego ugrupowania.

Z postulatów „Sardynek” jednoznacznie wynika, że oczekiwane zmiany powinny funkcjonować na poziomie społecznym, a nie tylko w ujęciu instytucjonalnym – inaczej rzecz ujmując, aktywiści chcą zmieniać przestrzeń społeczną wokół siebie.

Krytyka „Sardynek”

Ruch dostał poparcie wielu partii politycznych, zyskał ogromną popularność w mediach (nie tylko społecznościowych, gdzie się zrodził) i jawi się jako oznaka przebudzenia demokratycznego w kraju, jednak nie brakuje krytycznych głosów. Włoski socjolog Luca Ricolfi uważa, że „Sardyńki” „głoszą wartości, ale nie mają odwagi – ani umiejętności – formułować określone cele polityczne” (Matarese, 2020). Ricolfi zarzuca im brak szacunku dla przeciwnika politycznego, wręcz jego dehumanizację. Twierdzi, że walczą z osobą, nie z ideami i wskazuje na powtarzany historyczny błąd, określając go jako: „chorobę lewicy, wywołaną etycznym rasizmem, poczuciem moralnej wyższości, pogardą dla przeciwnika politycznego” (Matarese, 2020). Samo bycie spoza politycznego establishmentu, głoszenie szlachetnych haseł i krytyka Salviniego – którego „Sardyńki” uważają za zło absolutne – to za mało, by mieć wpływ na zmianę polityki i na dłużej pozostać w dyskursie politycznym we Włoszech.

Racolfi opowiada się za stworzeniem przez „Sardyńki” partii politycznej, na wzór Ruchu Pięciu Gwiazd, jednak w innej formie – lewicowej, postępowej i proeuropejskiej. Jednakże nie

⁷ Tego określenia „Sardyńki” używają między innymi w postach zamieszczanych na Twitterze: <https://twitter.com/6000sardine>.

można wykluczyć powtórzenia scenariusza, który miał miejsce wcześniej w przypadku tego typu inicjatyw społecznych – liderzy ruchu zasiła listy wyborcze głównych partii lewicowych.

W podobnym tonie wypowiada się Alessandro Calvi, włoski publicysta i pisarz, który twierdzi, że ruchowi, w głoszonych postulatach i działaniach, brakuje najważniejszej kwestii – polityki. Głoszone hasła są zagadnieniami prepolitycznymi, które same w sobie nie wystarczają, aby mieć realny wpływ na zmianę w polityce (Calvi, 2020).

Sardyńki krytykowane są również ze strony radykalnej lewicy. Powstała w 2018 roku *Potere al Popolo* (PP) zarzuca ruchowi brak intelektualnej powagi, zbyt „miękki” sposób działania i debaty, ale przede wszystkim brak postulatów rewolucyjnej zmiany w polityce i słabość dyskursu antyneoliberalnego. W postulatach „Sardynek” – dotyczących zmiany politycznej – PP upatruje, podobnie do włoskiej prawicy, poparcie dla centrycznej PD (*SARDINE! Bene non “le-garsi” ma occhio alle reti del PD!*, 2019).

Przyszłość „Sardynek”

Trudno przewidzieć, jaki wpływ będą miały „Sardyńki” na współczesny włoski dyskurs polityczny, jedno należy uznać za pewne – tego rodzaju ruchy społeczne potrafią odcisnąć swoje piętno na przestrzeni publicznej.

W grudniu 2019 roku włoskie centrum badania opinii publicznej SWG przeprowadziło sondaż na próbie tysiąca obywateli. Z badań wynika, że 32% Włochów ocenia ruch pozytywnie, dla 41% jest on obojętny, a u 17% wzbudza niechęć. Sympatie wobec „Sardynek” są spolaryzowane politycznie – wśród wyborców Partii Demokratycznej jest to 84%, Ruchu Pięciu Gwiazd 47%, Ligi Salviniego natomiast 7%. Ruch cieszy się popularnością wśród 37% ludzi młodych (18–24 lata) i wzrasta wśród urodzonych w okresie wyżu demograficznego (między 1946 a 1964 rokiem). Spontaniczność tego ruchu również nie jest jednoznacznie oceniana – 41% ankietowanych wierzy w niezależność ruchu, podczas gdy 36% uważa, że „Sardyńki” są wspierane przez partie centrolewicowe. Pytanie o polityczną pozycję „Sardynek” miało najwyższy odsetek wspólnych odpowiedzi wśród ankietowanych – według 60% ruch jest bliski lewicy lub bliski Partii Demokratycznej, według 6% zbliżony do M5S, 5% uważa ruch za bezstronny (Risso, 2020).

Analizując dane SWG można wnioskować, że ruch „Sardynek” osadził się na osi *immunitas* – *communitas*, dzielących się na zwolenników i przeciwników Salviniego. Wpłynął na ożywienie wyborców z bloku centrolewicowego, rozczerowanych działaniami PD, a także zaktywizował elektorat osób starszych. Ruch „Sardynek”, przeistoczony w partię, mógłby przejąć znaczącą część elektoratu zarówno Partii Demokratycznej, jak i Ruchu Pięciu Gwiazd, zawiedzionych działaniami partii politycznych oraz postępującym elitaryzmem klasy politycznej.

Ostatnie miesiące, zdominowane przez pandemię SARS-CoV-2, odebrały „Sardyńkom” ich najsilniejsze narzędzie działania, czyli możliwość zgromadzeń. W słabnącej aktywności w przestrzeni publicznej i nieporozumieniach wewnątrz ruchu upatrywano schyłek „Sardynek”, mówiąc o działaniu projektowym, jednorazowym, dodając wyczerpanie argumentów po osiągnięciu celu – przegranej Ligi w Emilii-Romanii (Del Vigo, 2020). Zaprzecza temu jednak lider ruchu, Matia Santori, który zapowiedział publikację manifestu wartości (nie programu politycznego) i mobilizację

ruchu w związku z wyborami regionalnymi w 2020 roku w Ligurii, Marche, Apulii, Kampanii, Toskanii i Wenecji Euganejskiej⁸. 12-punktowy manifest podtrzymuje niechęć do utworzenia partii politycznej i opowiada się za „oddolną grupą sprzeciwu” i „obywatelską inicjatywą”⁹.

Wpływ COVID-19 na włoską politykę może mieć również znaczenie w rozwoju ruchu „Sardynek”. Dane zebrane przez SWG w pierwszym kwartale 2020 roku pokazują wpływ pandemii na zaufanie włoskiej opinii publicznej do głównych instytucji krajowych i europejskich. Z danych wynika, że kryzys wzmocnił zaufanie obywateli do rządu, a zwłaszcza do jego lidera – pandemia spowodowała nie tylko wzrost popularności Giuseppe Contego, ale realne wzmocnienie zaufania Włochów do premiera. Badania pokazują również, że pozytywne postrzeganie instytucji europejskich zostało znacznie osłabione (Basile i in., 2020).

Podsumowanie

Jaki jest polityczny efekt działalności ruchu „Sardynek”? Na razie chyba za wcześnie na takie podsumowania, jednakże popularność ruchu wskazuje, że w społeczeństwie włoskim istnieje autentyczna potrzeba i chęć zmian politycznych oraz inklinacja ku nowej politycznej propozycji. Widoczny jest także „efekt psychologiczny”, mimo silnej pozycji politycznej i medialnej Salvini poniósł porażkę w Emilii-Romanii (Górski, 2020, s. 50).

Co ciekawe, inne manifestacje czy protesty w ostatnich latach nie uzyskiwały tak dużego poparcia partii politycznych. Mowa tu chociażby o protestach feministek, które były traktowane jako stronnice i nie utożsamiane z kwestiami powszechnymi, wspólnymi. Tak szerokie poparcie dla ruchu może jednak świadczyć również o tym, że żadna z partii nie czuje się zagrożona utratą elektoratu na rzecz „Sardynek”.

Paul Ginsberg twierdzi, że dzięki ruchowi „Sardynek” nastąpiło przejście od pozycji politycznych grup bojowników, takich jak Czerwone Brygady z lat 70. XX wieku, do kultu niestosowania przemocy i masowego przyjęcia pacyfizmu (Di Jamie, 2020).

Działania oddolne, poza partiami politycznymi, nie oznaczają jednak odrzucenia dialogu z podmiotami instytucjonalnymi. Jak pisze Michał Nowosielski (2011, s. 18): „W proteście nowe ruchy wyrażają cały swój charakter. Centralizacji przeciwstawiają decentralizację, brak struktury, amorficzność i wielość poglądów. Zamiast udowadniania legalności zwraca się uwagę na słuszność działań i postulatów oraz ich moralne uzasadnienie”.

„Sardynki” być może są częścią większego procesu redefiniującego aktorów, którzy pojawiają się w sferze publicznej, ale do tej pory napotykali trudności reprezentacji politycznej (Cotta, Verzichelli, 2016). Przedstawione w artykule argumenty przemawiają za tym, że współczesne ruchy we Włoszech pełnią rolę remedium na społeczną i polityczną fragmentację Włoch.

Zaprezentowana analiza, jakkolwiek oparta na raczej selektywnie dobranym materiale, pozwala jednak na sformułowanie ogólniejszych uwag i być może w przyszłości stanie się

⁸ Więcej na ten temat „Sardynki” piszą w postach na wspomnianym wcześniej profilu facebookowym pod nazwą „6000 sardine”.

⁹ Sardynki opublikowały swój manifest na profilu: <https://www.facebook.com/6000sardine/>.

asumptem do przeprowadzenia bardziej szczegółowych badań. W czasie, gdy tekst ten był przygotowywany do publikacji, nieznanne jeszcze były skutki protestu. Można jedynie stwierdzić, że jest to jeden z przykładów usieciowionych ruchów społecznych sprowokowanych współczesnym dyskursem politycznym i cynizmem działania samych polityków.

Bibliografia

- Arcangeli, M. (2020). *Sardine in piazza. Una rivoluzione in scatola?* Rzym: Castelvecchi.
- Basile, L., Fonda, R., Guidi, M., Isernia, P., Martini, S., Olmastroni, F., Spurio, A. (2020). *Gli effetti del Covid-19 sulla politica italiana*. Il Mulino. Pobrane z: https://www.rivistailmulino.it/news/newsitem/index/Item/News:NEWS_ITEM:5231 (13.01. 2020).
- Bozza, C. (2020). Salvini e i «gattini»: «Preferisco loro, mangiano le “sardine”». *Corriere della Sera*, 19 listopada.
- Calvi, A. (2020). Al movimento delle sardine manca ancora un’anima politica. *Internazionale*. Pobrane z: <https://www.internazionale.it/opinione/alessandro-calvi/2020/01/20/sardine-manifestazione-bologna> (20.01.2020).
- Campani, G. (2017). Racism, Post-democracy, and Economy That Kills: The Challenges of Civil Society Movements in Italy. W: B. Siim, A. Krasteva, A. Saarinen (red.), *Citizens’ Activism and Solidarity Movements: Contending with Populism* (s. 185–211). Londyn: Palgrave Macmillan.
- Capelli, E., Venturi, I. (2020). Sardine a Bologna: „Siamo 40 mila, questa è una svolta: il sovranismo si può battere”. *La Repubblica*. Pobrane z: https://bologna.repubblica.it/cronaca/2020/01/19/news/sardine_a_bologna-246151195 (19.01.2020).
- Castells, M. (2007). *Společzeństwo sieci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Castells, M. (2013). *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cortelazzo, M.A., *Le parole della neopolitica – Sardine*. Treccani, Istituto della Enciclopedia Italiana. Pobrane z: https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/parole/Neopolitica24.html (6.11.2019).
- Cotta, M., Verzichelli, L. (2016). *Il sistema politico italiano*. Bologna: il Mulino.
- De Rosa, R. (2013). The Five Stars Movement in the Italian Political Scenario A Case for Cybercratic Centralism? *eJournal of eDemocracy and Open Government*, 2 (5) 128–140.
- Del Vigo, F. (2020). Sardine “pensionate”. È la fine di un bluff. *Il Giornale*. Pobrane z: <https://www.ilgiornale.it/news/cronache/movimento-antilega-era-nato-emilia-1865845.html> (27.01.2020).
- Di Jamie, M. (2020). Le Sardine e il nuovo linguaggio della politica. Intervista A Paul Ginsborg. *Liberta e Giustizia*. Pobrane z: <http://www.libertaegiustizia.it/2020/01/10/dalle-sardine-a-un-nuovo-linguaggio-della-politica-un-intervista-con-paul-ginsborg/> (10.01.2020).
- Dudała, R. (2019). *System polityczny współczesnych Włoch. Dynamika zmian*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Górski, M. (2020). Ryby mają głos. *Polityka*, 11 lutego.
- Grossi, G. (2012). Sfera pubblica e flussi di comunicazione nell’epoca della rete. W: L. Mosca, C. Vaccari (red.), *Nuovi media, nuova politica? Partecipazione e mobilitazione online da MoveOn al Movimento 5 Stelle* (s. 35–62). Mediolan: Franco Angeli.
- <https://twitter.com/6000sardine> (10.02.2020).
- Jones, G., Bernabei S. (2020). Italy’s anti-Salvini ‘sardines’ take protest to Rome. *Reuters*. Pobrane z: <https://www.reuters.com/article/us-italy-politics-sardines-idUSKBN1Y101A> (14.12.2020).
- Kowalewski, M. (2016). *Protest miejski. Przestrzenie, tożsamości i praktyki niezadowolonych obywateli miast*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Machelski, Z. (2010). *System polityczny Włoch*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Marczewska-Rytko, M. (2015). Kategoria nowych ruchów społecznych w ujęciu Manuela Castellsa. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 2 (22), 43–53.
- Matarese, L. (2020). „La simpatia non basta, alle sardine manca coraggio”. Intervista a Luca Ricolfi. *HuffPost Italia*. Pobrane z: https://www.huffingtonpost.it/entry/la-simpatia-non-basta-alle-sardine-manca-coraggio-intervista-a-luca-ricolfi_it_5df38fe6e4b0deb78b52d973 (13.12.2020).

- Mazzini, M. (2019). Włoski ruch Sardynek walczy z polityką Salvini. *Polityka.pl*. Pobrane z: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1936036,1,wloski-ruch-sardynek-walczy-z-polityka-salviniego.read> (17.12.2019).
- Mosca, L., Vaccari C. (red.) (2011). *Nuovi media, nuova politica? Partecipazione e mobilitazione online da MoveOn al Movimento 5 stelle*. Mediolan: Franco Angeli.
- Nowosielski, M. (2011). Socjologiczna refleksja na temat ruchów społecznych. *Przegląd Zachodni*, 4, 3–28.
- Orrù, P. (2019). Il linguaggio della politica italiana tra antieuropeismo e populismo digitale. W: *Nuova Antologia Rivista di lettere, scienze ed arti*, 620, 322–331.
- Pasini, N., Fasano, L.M. (2012). Frammentazione del Sistema Politico Italiano: Caratteristica genetica? Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/272082365_FRAMMENTAZIONE_DEL_SISTEMA_POLITICO_ITALIANO_CARATTERISTICA_GENETICA (6.01.2020).
- Popolo Viola* w *Lessico del XXI Secolo* (2013). Pobrane z: https://www.treccani.it/enciclopedia/popolo-viola_%28Lessico-del-XXI-Secolo%29/ (5.07.2020).
- Porta della, D., Diani, M. (2009). *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Raffini, L., Viviani, L. (2011). Il buio oltre i partiti? Partecipazione dal basso e partecipazione istituzionale ai tempi della politica reticolare. *Società Mutamento Politica*, 2 (3), 19–51.
- Ratajczak, M. (2011). Poza paradygmat immunizacji: biopolityka w projekcie filozoficznym Roberta Esposito. *Praktyka Teoretyczna*, 3, 173–186.
- Riccardi, C. (2020). Sardine pronte per il mare aperto. Manifestazioni compatte in 25 città: in piazza da Berlino a New York. *La Repubblica*. Pobrane z: https://www.repubblica.it/esteri/2019/12/14/news/sardine_atlantiche_movimento_estero_europa_stati_uniti-243472563/ (14.12.2020).
- Risso, E. (2020). Vi spiego i primi effetti delle Sardine. L'analisi di Enzo Risso, Formiche Analisi Commenti e Scenari. Pobrano z: <https://formiche.net/2020/01/sardine-enzo-risso/> (26.01.2020).
- Ruch włoskich Sardynek wpływa na szersze wody. *Deutsche Welle*. Pobrane z: <https://p.dw.com/p/3UAU2> (3.12.2019).
- Sampugnaro, R. (2014). Partecipazione politica tra vecchi e nuovi media. Un focus sul Popolo Viola. *Sociologia della Comunicazione*, 46, 150–177.
- Santarpia, V. (2020). Bologna, sardine» contro Salvini: come sono nate e perché si chiamano così. *Corriere della Sera*. Pobrane z: https://www.corriere.it/politica/19_novembre_16/sardine-contro-salvini-perche-si-chiamano-così-come-sono-nate-da0041c8-0854-11ea-bebc-dc68b9227425.shtml (16.12.2020).
- SARDINE! Bene non "legarsi" ma occhio alle reti del PD!* Pobrane z: <https://poterealpopolo.org/sardine-bene-non-legarsi-ma-occhio-alle-reti-del-pd/>, (28.11.2019).
- Sondel-Cedarmas, J. (2018). *Dizionario italo-polacco della terminologia politica e sociale. Włosko-polski słownik terminologii politycznej i społecznej*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Sud e lavoro Lettera delle Sardine a Conte (2020). *La Repubblica*. Pobrane z: <https://www.open.online/2020/02/01/sardine-la-lettera-a-conte-siamo-a-disposizione-della-buona-politica-iniziamo-dal-sud-e-dalla-sicurezza-il-testo-integrale/> (1.02.2020).
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Znak.
- Tondo, L. (2019). 'Sardines' against Salvini: Italy's fight against the far right. *The Guardian*. Pobrane z: <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/14/sardines-pack-piazza-in-rome-for-protest-against-matteo-salvini> (14.12.2019).
- www.facebook.com/6000sardine (14.02.2020).
- Zielonka, J. (2020). Sardynki i populisci. *Rzeczpospolita*, 19 lutego.